

„Máme menej ceruziek
ako pušiek!“

Poslední svedkovia

Svetlana Alexijevič

absynt
prekliati/reportéri

~~absynt~~

Svetlana
Alexijevič
Poslední
svedkovia
Sólo pre
detský hlas

Preklad: Silvia Šalatová

Prekliati reportéri
Absynt 2018

Namiesto predslovu

... jeden citát

„Počas Veľkej vlasteneckej vojny (v rokoch 1941 – 1945) zahynuli milióny sovietskych detí: Rusi, Bielorusi, Ukrajinci, Židia, Tatári, Lotyši, Cigáni, Kazachovia, Uzbeki, Arméni, Tadžici...“

Časopis „Družba narodov“, 1985, č. 5

... a jedna otázka ruského klasika

Veľký Dostojevskij kedysi položil otázku: Nájde sa pre svet, pre naše šťastie a dokonca pre večnú harmóniu nejaké ospravedlnenie, ak v jeho mene kvôli pevnosti základov bude preliata hoci jediná slzička nevinného dieťaťa? A sám si odpovedá: Táto slzička nestojí za žiaden pokrok, za žiadnu revolúciu. Za žiadnu vojnu. Vždy preváži. Len jediná slzička...

The publication was effected under the auspices
of the Mikhail Prokhorov Foundation TRANSCRIPT
Programme to Support Translations of Russian Literature

transcript

Copyright © 2013 by Svetlana Alexievich

All rights reserved

Cover Art © Pavlína Morháčová

Translation © Silvia Šalatová

ISBN 978-80-8203-034-4

Publikáciu z verejných zdrojov podporil

Fond na podporu umenia

u. fond
na podporu
umenia

„Bál sa obzrieť...“

*Žeňa Bel'kevičová, 6-ročná,
teraz robotníčka*

Jún štyridsiateho prvého...

Pamätám si... bola som celkom malá, ale všetko si pamätám...

Posledné, na čo si spomínam zo života v mieri, bola rozprávka, ktorú mi mama čítala pred spaním. Moju obľúbenú, o zlatej rybke. Aj ja som si od zlatej rybky vždy niečo želala. Prosila som: „Zlatá rybka, moja milá zlatá rybka...“ Aj sestrička prosila. Ale tá prosila ináč: „Na moje želanie, na štučie rozkázanie nech sa stane...“ Chceli sme ísť na leto k babičke... aj s otcom. Bol taký veselý.

Ráno ma zobudil strach... Nejaké neznáme zvuky...

Mama s otcom si mysleli, že spíme, ale ja som ležala vedľa svojej sestričky a iba som sa robila, že spím. Videla som, ako otec dlho bozkával mamu. Bozkával ju na tvár, na ruky a ja som sa čudovala, lebo nikdy predtým ju takto nebozkával. Vyšli na dvor, držiac sa za ruky, ja som priskočila k oknu. Mama sa hodila otcovi okolo krku a nepúšťala ho. Ten ju od seba odtrhol a ušiel, no dobehla ho, opäť ho nechce pustiť a niečo kričí. Tu som i ja zvolala: „Tatko! Tatuško!“

Zobudili sa sestrička i braček Vasia. Sestrička vidí, že plačom, a tak aj ona zakričí: „Tati!“ Všetci sme vyskočili na verandu: „Tatko!“ Otec nás zbadal, a ja to vidím ako dnes, zakryl si tvár rukami a šiel, ba až bežal. Bál sa obzrieť...

Slnko mi svietilo do tváre. Bolo tak teplo... Ani teraz sa mi nechce veriť, že môj otec v to ráno odchádzal na vojnu. Bola som celkom malá, ale mám pocit, že som si uvedomovala, že ho vidím naposledy. Že sa nikdy viac nestretieme. Bola som celkom... celkom malá...

A tak sa mi to v pamäti pospájalo, že vojna je vtedy, keď tu nie je tatko...

A potom si spomínam: čierne nebo a čierne lietadlo. Pri ceste leží naša mama s rozhodenými rukami. Prosíme ju, aby vstala, no ona nevstáva. Nedvíha sa. Vojaci zakrútili mamu do veľkého vojenského pláštá a pochovali ju do piesku na tom istom mieste. My sme kričali a prosili: „Nezahrabávajte našu mamu do jamy. Ona sa zobudí a pôjdeme ďalej.“ Po piesku lozili akési veľké chrobáky... Nedokázala som si predstaviť, ako bude mama pod zemou s nimi žiť. Ako ju potom nájdeme? Ako sa stretieme? Kto napíše nášmu oteckovi?

Nejaký vojak sa ma opýtal: „Dievčatko, ako sa voláš?“ Ale ja som zabudla... „Dievčatko, a aké je tvoje priezvisko? Ako sa volá tvoja mama?“ Nepamätala som si... Sedeli sme vedľa maminho kopčeka aj v noci, až kým nás nezobrali a neposadili na rebrinák. Rebrinák plný detí. Viezol nás nejaký starček, zbieral všetkých po ceste. Prišli sme do neznámej dediny a po chalupách si nás rozobrali dajakí cudzí ľudia.

Dlho som nerozprávala. Iba som hľadela.

A potom si spomínam na leto. Žiarivé leto. Cudzia žena ma hladí po hlave. Premáha ma plač. Začínam hovoriť... rozprávať o mame i otcovi. Ako otec od nás utekal a ani sa neobzrel... Ako mama ležala... Ako po piesku chrobáky...

Žena ma hladí po hlave. A ja som v tej chvíli vedela, že sa podobá na moju mamu...

„Moja prvá a posledná cigareta...“

*Gena Juškevič, 12-ročný,
teraz novinár*

Ráno prvého dňa vojny...

Slnko. A neobyčajné ticho. Nepochopiteľné mlčanie.

Naša susedka, žena vojaka z povolania, vyšla na dvor zaliata slzami. Niečo pošepala mame, ale naznačila jej, že má mlčať. Všetci sa báli povedať nahlas, čo sa stalo, dokonca aj vtedy, keď sa to už vedelo, veď kadekomu to stihli oznámiť. Ale báli sa, aby ich neoznačili za provokatérov. Panikárov. To bolo hroznejšie než vojna. Báli sa... To si až teraz tak myslím... A, pravdaže, nikto tomu neveril. Kdeže! Naša armáda je na hraniciach, naši vodcovia v Kremli! Krajinu spoľahlivo ochránia, nepriateľ nemá šancu! To som si vtedy tak myslel... Bol som pionier.

Dookola sme počúvali rádio. Čakali sme, kedy vystúpi Stalin. Potrebovali sme počuť jeho hlas. Lenže Stalin mlčal. Potom vystúpil Molotov¹... Všetci sme počúvali. Molotov povedal: „Vojna.“ Ale aj tak tomu ešte nikto neveril. Kde je Stalin?

Na mesto nalietavali lietadlá... desiatky neznámych lietadiel. S krížmi. Zakryli oblohu, zatienili slnko. Hrôza! Začali

1 V. M. Molotov (1890 – 1986) – vo vojnových rokoch 1939 – 1949 minister zahraničných vecí ZSSR, známy predovšetkým pre pakt Molotov – Ribbentrop o neútočení a priateľstve medzi Nemeckom a ZSSR, súčasťou ktorého bol aj tajný dodatok o rozdelení Poľska a vyjadrení nárokov Sovietov na Pobaltie (pozn. red.).

sa sypať bomby... Neprestajne bolo počuť výbuchy. Rachot. Všetko sa odohrávalo akoby vo sne, nie v skutočnosti. Nebol som už malý, zapamätal som si svoje pocity. Svoj strach, ktorý sa mi rozliezal po celom tele... do všetkých slov... myšlienok. Vybehli sme z domu, utekali niekam po uliciach... Zdalo sa mi, že mesto už neexistuje, iba ruiny. Dym. Oheň. Nieкто povedal, že treba utekať na cintorín, pretože ten bombardovať nebudú. Načo bombardovať mŕtvych?! V našom okrese bol veľký židovský cintorín so starými stromami. Všetci sa vrhli ta, zišli sa tam tisíce ľudí. Objímali náhrobné kamene, ukrývali sa za náhrobné dosky.

Presedeli sme tam s mamou až do noci. Nikto naokolo nevyslovil slovo „vojna“, počul som iné slovo – „provokácia“. Opakovali ho všetci. Hovorilo sa o tom, že naše vojská už- už prejdú do útoku. Stalin vydal rozkaz. Aj tomu sme verili.

Lenže celú noc hučali továrenské komíny na minských predmestiach...

Prvé obeť...

Ako prvého... som videl zabitého koňa... Potom... zabitú ženu... To ma prekvapilo. Predstavoval som si, že vo vojne zabíjajú iba mužov.

Ráno sa prebudím... Chcem vyskočiť, no potom si spomeniem, že je vojna a zatváram oči... Nechce sa mi veriť.

Na uliciach prestali strieľať... Odrazu bolo ticho. Niekoľko dní ticha. A potom zrazu nastal ten humbug... Kráča napríklad človek, je celý biely, od hlavy až po päty. Od múky. A na pleci si nesie biele vrece. Druhý beží... a z vreciek mu vypadávajú konzervy, v rukách drží konzervy. Cukríky... Balíčky tabaku... Nieкто si nesie pred sebou čiapku cukru... Hrnec cukru... Ťažko to opísať! Jeden vlečie bal látky, druhý kráča celý omotaný modrým kartúnom. Červeným... Je to smiešne, ale nikto sa nesmeje. To zbombardovali sklady potravín. Veľký obchod neďaleko nášho domu... Ľudia sa naň vrhli a brali, čo tam ostalo. V cukrovare sa niekoľko ľudí utopilo

v kadiach s cukrovou melasou. Hrôza! Celé mesto hrýzlo semiačka; niekde sa našiel sklad so semiačkami. Pred mojimi očami pribehla k obchodu žena... Nemala so sebou nič, ani vrece, ani sieťovku, a tak si vyzliekla spodničku. Spodky. Napchala do nich pohánkové krúpy. A odviekla. A to všetko, bohvieprečo, bez jediného slova. Nikto nevravel nič.

Keď som zavolať mamu, ostala už iba horčica... žlté poháre s horčicou. „Nič neber,“ prosila ma mama. Neskôr sa priznala, že sa hanbila, pretože celý život ma učila niečo iné. Dokonca aj keď sme hladovali a spomínali na tie dni, ani vtedy sme nič neľutovali. Taká bola moja mama.

Po meste... po našich uliciach sa pokojne prechádzali nemeckí vojaci. Všetko filmovali. Smiali sa. Pred vojnou sme mali v škole takú obľúbenú hru – kreslili sme si Nemcov. Kreslili sme ich s veľkými zubami. Tesákmi. A tu si chodia... mladí, pekní... s peknými granátmi zasunutými v sárach pevných čižiem. Vyhrávajú na ústnych harmonikách. Dokonca žartujú s našimi peknými dievčatami...

Jeden starý Nemec vlečie akúsi debnu. Je ťažká. Zavolať ma a ukazuje mi – pomôž. Debna mala dve rúčky, chytili sme ju teda za ne. Keď sme ju doniesli, kam bolo treba, Nemec ma potľapkal po pleci a vytiahol z vrecka škatuľku cigariet. Reku, tu máš odmenu.

Prišiel som domov. Nemohol som vydržať, sadol som si v kuchyni, fajčím, ani som nepočul, ako vrzli dvere. Vošla mama:

„Fajčíš?“

„Hm...“

„A čie sú to cigarety?“

„Nemcov.“

„Ty fajčíš, a ešte k tomu nepriateľské cigarety? To je vlastizrada.“

Bola to moja prvá a posledná cigareta.

Raz večer si mama sadla vedľa mňa a vraví:

„Nemôžem sa zmieriť s tým, že sú tu. Chápeš?“

Ona chcela bojovať. Už od prvých dní. Rozhodli sme sa, že pohľadáme ilegálnych odbojárrov. Vôbec sme nepochybovali o tom, že nejakí existujú. Ani minútu sme o tom nepochybovali.

„Lúbim ťa najviac na svete,“ povedala mama. „Ale rozumieš mi, nie? Odpustíš mi, ak sa nám niečo stane?“

Zamiloval som sa do svojej mamy, teraz som ju poslúchal na slovo. A to mi ostalo už na celý život...

„Babička sa modlila... Prosila, aby sa moja duša vrátila...“

*Nataša Goliková, 5-ročná,
teraz korektorka*

Naučila som sa modliť... Často spomínam na to, ako som sa cez vojnu naučila modliť...

Povedali: „Je vojna!“... a je len pochopiteľné, že ako päťročná som o tom nemala žiadne predstavy. Žiaden strach. Ale od strachu, práve od strachu som zaspala. A spala som dva dni. Dva dni som ležala ako bábika. Všetci si mysleli, že som umrela. Mama plakala, ale babička sa modlila. Modlila sa dva dni a dve noci.

Otvorila som oči a prvé, na čo si spomínam, bolo svetlo. Jasné, žiarivé svetlo, neobyčajne žiarivé. Také jasné, že až bolelo. Počujem nejaký hlas, spoznávam ho, je to hlas mojej babky. Stojí pred ikonou a modlí sa. „Babička... babka...“ volám na ňu. Ale ona sa ani neobzrela. Neverila, že to ju volám ja... No ja už som precitla... otvorila oči...

„Babička,“ pýtala som sa jej potom, „ako si sa modlila, keď som umierala?“

„Prosila som, aby sa tvoja duša vrátila.“

O rok babička umrela. Vtedy som sa už vedela modliť. A tak som sa modlila a prosila, aby sa jej duša vrátila.

Lenže ona sa nevrátila...

„Ružové ležali na uhlí...“

*Kaťa Korotajeová, 13-ročná,
teraz vodohospodárska inžinierka*

Porozprávam o vôni... Ako vonia vojna...

Pred vojnou som skončila šiestu triedu. Vtedy to v škole chodilo tak, že od štvrtého ročníka už všetci skladali skúšky. A tak sme zložili poslednú skúšku. Bol jún... a máj i jún boli v štyridsiatom prvom chladné. Inokedy u nás zvykne orgován kvitnúť už v máji, ale v tom roku zakvitol až v polovici júna. A tak sa mi začiatok vojny vždy spája s vôňou orgovánu. S vôňou čremchy. Tie stromy mi dodnes voňajú vojnu...

Žili sme v Minsku, tam som sa aj narodila. Otec bol vojenským kapelníkom. Chodievala som s ním na vojenské prehliadky. Okrem mňa boli v rodine ešte dvaja starší bratia. Mňa ako najmladšiu, a ešte k tomu sestričku, pravdaže všetci ľúbili a rozmaznávali.

Pred nami leto a prázdniny – radostná predstava. Bola som športovkyňa. Chodila som plávať do Domu Červenej armády, kde mali bazén. A veľmi mi závideli, dokonca aj chlapci v triede. A ja som sa veru vyťahovala, že viem dobre plávať. Dvadsiateho druhého júna, v nedeľu, sa malo konať slávnostné otvorenie Komsomolského jazera – umelej vodnej nádrže neďaleko Minska. Dlhho ho kopali, stavali, dokonca aj naša škola chodila po sobotách pomáhať. Chystala som sa okúpať ako jedna z prvých. Akože ináč!

Bolo u nás zvykom chodiť ráno po čerstvé pečivo. Bola to moja povinnosť. Po ceste som stretla priateľku a tá mi

povedala, že sa začala vojna. Na našej ulici bolo veľa záhrad, domčeky sa topili v kvetoch. Pomyslela som si: Aká vojna? Čo si si to vymyslela?

Doma otec chystal samovar... Ani som nestihla nič povedať, a už sa začali zbíhať susedia, všetci s jedným slovom na perách: „Vojna!“ A hneď na druhý deň o siedmej ráno priniesli môjmu najstaršiemu bratovi predvolanie na vojenskú správu. Cez deň zabehol do práce, kde mu vyplatili peniaze. Dostal vyúčtovanie. S tými peniazmi prišiel domov a povedal mame: „Odchádzam na front, ja nepotrebujem nič. Vezmi tie peniaze a kúp Kati nový kabát.“ Odkedy som bola na druhom stupni (mala som ísť predsa už do siedmej triedy), túžila som, aby mi dali ušiť modrý flaušový kabát so šedým perziánovým golierom. A on o tom vedel.

Doteraz si pamätám, že keď brat odchádzal na front, dal mi peniaze na kabát. Žili sme skromne, rodinný rozpočet bol poriadne deravý. Ale mama by mi ten kabát bola kúpila, keď už brat prosil. No nič nestihla.

Minsk začali bombardovať. S mamou sme sa presťahovali do kamennej pivnice k susedom. Mala som svoju obľúbenú mačku, ktorá bola veľmi plachá. Ďalej ako na dvor sa nikdy neodvážila, no keď začalo bombardovanie a ja som ušla k susedom, mačka hybaj za mnou. Odháňam ju: „Choď domov!“, a ona len za mnou. Ešte aj tá mačka sa bála ostať sama. Nemecké bomby leteli s akýmsi zavýjaním, akoby vyzváňali. Bola som hudobne založená, mocne to na mňa pôsobilo. Tie zvuky... Boli také strašné, až som mala celkom spotené ruky. V pivnici s nami sedel susedov štvorročný chlapček. Neplakal. Iba sa mu rozširovali oči.

Spočiatku horeli iba jednotlivé domy, potom vzplanulo celé mesto. Radi sa pozeráme na oheň, na vatru, no keď horí dom, ide z toho strach. A tu oheň šľahal zo všetkých strán, oblohu aj ulice zastrel dym. A miestami silná žiara... od ohňa... Spomínam si na tri otvorené okná na jednom

drevenom dome a v tých oknách – rozkošné fylokaktusy. Ľudí v dome už niet, iba tie kaktusy kvitnú... Zdalo sa, akoby to ani neboli červené kvety, ale plamene. Akoby horeli kvety.

Dali sme sa na útek...

Po ceste nám v dedinách ponúkali chlieb a mlieko, nič iné ľudia nemali. My sme však boli bez peňazí. Utekla som z domu iba v šatke, ale mama, ktovieprečo, vybehla v zimnom kabáte a v topánkach na vysokých podpätkoch. Jedlo nám ponúkali iba tak. O peniazoch nikto ani nepípol. Utečenci sa valili v húfoch.

Potom sa odkiaľsi rozchýrila správa, že vpredu nám odrezali cestu nemecké motorizované jednotky. A tak sme popri tých istých dedinách, popri tých istých tetkách s krčahmi mlieka utekali naspäť. Dobešli sme na našu ulicu... Ešte pred niekoľkými dňami tu bola zeleň, kvitli kvety, a teraz bolo všetko spálené. Neostalo nič ani zo storočných líp. Všetko bolo vypálené až do žltého piesku. Černozem, na ktorej všetko rástlo, niekam zmizla a zostal iba žltý-prežltý piesok. Nič viac, len piesok. Akoby človek stál vedľa čerstvo vykopaného hrobu...

Ostali továrenské pece: boli celé biele, žihané silným plameňom. Ináč všetko cudzie, neznáme... Zhorela celá ulica. Zhoreli starenky, starčekovia aj veľa malých detí, lebo neutekli spolu s ostatnými; mysleli si, že ich nechajú na pokoji. Požiar však neušetril nikoho. Kráčaš – a na ceste leží čierne obhorené telo. To zhorel starý človek. A z diaľky vidíš niečo maličké ružové – dieťa. Ružové telička ležali na uhlí...

Mama si sňala šatku a zaviazala mi oči... Takto sme došli k nášmu domu, teda na miesto, kde ešte pred niekoľkými dňami stál náš dom. Už tam nebol. Víjala nás iba naša mačka, ktorej sa akoby zázrakom podarilo zachrániť. Pritisla sa ku mne. Nikto sa nezmohol ani na slovo... Dokonca ani mačka nemňaukla. Na niekoľko dní celkom stíchla. Všetci onemeli.

Videla som prvých fašistov, vlastne ani nevidela, iba počula. Všetci mali podkované čižmy a tie hlasno klopali. Klopali po našej hradskej a mne sa zdalo, že aj zem trpí, keď po nej kráčajú.

A orgován v tom roku tak krásne kvitol, tak krásne kvitla čremcha...

„Ale ja aj tak chcem mamu...“

*Zina Kosiaková, 8-ročná,
teraz kaderníčka*

Prvá trieda...

Prvú triedu som skončila v máji štyridsiateho prvého a rodičia ma na leto odviezli do pionierskeho tábora Gorodišče pri Minsku. Prišla som tam, raz som sa okúpala a o dva dni sa začala vojna. Posadili nás do vlaku a odviezli. Pri náletoch nemeckých lietadiel sme kričali: „Hurá!“ Že to môžu byť aj cudzie lietadlá, sme netušili. Až kým nezačali bombardovať... Vtedy zmizli všetky farby... Všetky... V tej chvíli sa prvý raz objavilo slovo „smrť“ a potom už všetci spomínali to nezrozumiteľné slovo. A mama s otcom tam s nami neboli...

Keď sme z tábora odchádzali, každému niečo nasypali do obliečky – jednému krúpy, druhej cukor. Neobišli ani tých najmenších, každému niečo dali. Chceli vziať so sebou na cestu čo najviac potravín a tie potraviny veľmi chránili. Lenže vo vlaku sme videli ranených vojakov. Stonali, mali veľké bolesti, a my sme odrazu chceli všetko dať tým vojakom. Volali sme to „ponúkať tatkov“. Všetci muži vo vojne nám boli ako tatkovia.

Povedali nám, že Minsk horel... vraj zhorel celý, už sú tam Nemci a nás presúvajú do tyla. Tam, kde nie je vojna.

Viezli nás vyše mesiaca. Vždy nás totiž poslali do nejakého mesta, dorazili sme tam podľa adresy, ale nechať nás tam nemohli, lebo Nemci už boli blízko. A tak sme došli až do ďalekého Mordvianska v strede európskej časti Ruska.

Bolo to veľmi pekné miesto, dookola samé kostoly. Nízke domy, vysoké kostoly. Nebolo na čom spať, a tak sme spali na slame. Tam nás zastihla zima, a my sme mali jedny topánky na štyroch. A potom sa začal hlad. Hladoval nielen detský domov, hladovali aj ľudia okolo nás, pretože všetko sa posielalo na front. V detskom domove žilo dvestopäťdesiat detí. Raz nás zavolali na obed, no jesť nebolo čo. V jedálni sedia vychovávateľky aj riaditeľ, pozerajú na nás, oči majú plné slz. Mali sme jedného koňa, Majku... Bola to stará, veľmi milá kobyľka, vozievali sme na nej vodu. Nasledujúci deň Majku zabili. Dávali nám teda vodu a každému taký maličký kúsok z Majky... Dlhو to však pred nami tajili, lebo by sme ju nedokázali zjesť... Ani za nič! Bol to jediný koník v našom detskom domove. A ešte dva hladné kocúry. Iba také kostry! Šťastie, že kocúry sú také chudé, mysleli sme si potom, nebudeme ich musieť jesť. Niet na nich čo obhrýzať.

Chodili sme s obrovskými bruchami. Ja som mohla zjesť napríklad aj vedro polievky, pretože v tej polievke nebolo nič. Koľko by mi naliali, toľko by som zjedla. Našou spásou bola príroda, boli sme ako také prežúvavce. Na jar sa vo vzdialenosti niekoľkých kilometrov okolo detského domova nezazelenal ani jeden strom, pretože sme všetky púčiky pojedli... zodrali sme dokonca aj mladú kôru. Jedli sme trávu, jedli sme ju všetku zaradom. Dali nám *bušlaty*, zimné prešívane kabáty, na nich sme si porobili vrecká, v ktorých sme si so sebou nosili trávu. Nosili sme ju a žuli. Leto pre nás znamenalo záchranu, ale v zime nám bolo veľmi ťažko. Malých detí bolo asi štyridsať, ubytovali nás osobitne. Po nociach rev. Volávali sme mamičku a otecka. Vychovávateľa a učiteľa sa snažili nevyslovovať pred nami slovo „mama“. Rozprávali nám rozprávky, ale vyberali také knižky, v ktorých toto slovo nebolo. Ak niekto zrazu vyslovil „mama“, okamžite sa spustil rev. Bezútešný plač.

Nastúpila som znovu do prvého ročníka. Bolo to takto: Prvý ročník som skončila s pochvalou, ale keď sme prišli do